

Боротьба з професійними хворобами та виробничим травматизмом у Харкові у 1920-1930-ті рр.

Робак І.Ю., д.і.н., професор
Демочко Г.Л., к.і.н., старший викладач
Харківський національний медичний університет

З часу зобов'язання підприємців створювати лікарні при виробництві, що було проголошено відповідним царським законом у 1866 році, піклування про здоров'я робітників здебільшого не відбувалося [1, с. 47]. Така установа, як медико-механічний інститут не в змозі була обслуговувати усіх бажаних, та й призначена вона була головним чином для робітників гірничої промисловості. Не йшлося тоді й про попередження та усунення шкідливих факторів.

Більшовики з приходом до влади отримали великий тягар у вигляді професійних хвороб серед робітництва. Перехід до відбудови народного господарства по-новому поставив завдання боротьби з професійними захворюваннями. Уряд надавав особливе значення здоров'ю робітничих мас, адже саме вони були основою нового суспільства, його соціальною базою. «Болезненность и смертность рабочих значительно менее благоприятны, чем болезненность и смертность остального населения» – цим висловом комуністична партія проголосила класовий підхід до організації охорони здоров'я [2, с. 3].

Проблема професійної захворюваності перебувала під пильним контролем НКОЗУ. Не заставили себе чекати й перші кроки у її вирішенні. 1923 року у Харкові на базі її робітничої поліклініки був створений Інститут робітничої медицини. Зазначимо, що вже перше десятиліття показало, що Інститут перетворився на потужні наукову установу. Незабаром була присвоєна їй відповідна назва – Всеукраїнський державний інститут патології та гігієни праці. А вже у 1935 році керівник гігієнічної секції Бюро праці Ліги Націй Луїджи Кароцці зазначав: «Будь-яка держава, яка бажає створити подібний інститут, повинна уважно вивчити досвід українського закладу», підкреслюючи тим самим унікальність та цінність досвіду роботи Інституту [3, с. 22].

Робота Інституту робітничої медицини плідно підтримувалася фінансами фонду медичної допомоги застрахованим. За перші десять років бюджет зріс у тринадцять разів, а чисельність співробітників досягла 310 осіб. Це дало змогу у якнайкоротший термін провести дуже копітку роботу – з нуля організувати дослідні лабораторії, стаціонар, поліклініку. Усього було біля тридцяти різноманітних відділень. У них працювали вчені різних спеціальностей – гігієністи, фізіологи, психологи, клініцисти, фізики, хіміки, інженери, біологи.

Поступово по всій республіці стали утворюватися філії Інституту, які досліджували специфічні для регіонів хвороби: Дніпропетровська філія займалася професійними захворюваннями металургійників, Донецька – вугільників, Київська – працівників сільського господарства (особливо цукрової галузі), Одеська філія – хвороби тих, хто був зайнятий у легкій та харчовій промисловості. Хоча напрямок дослідження у всіх регіональних відділеннях був різний, та основи, підвалини були закладені саме у Харкові, у Всеукраїнському державному інституті патології та гігієни праці. Для усіх цих філій Інститут підготував високоосвічених спеціалістів у галузі гігієни, фізіології праці та промислової токсикології.

Професійними хворобами дотично займалася інспектура охорони здоров'я робітничої молоді [4, арк. 126]. З 1925 року у Харкові вівся облік дітей, які мають серйозні вади, а Харківський медичний інститут розробив перелік захворювань, з якими не можна було допускати на підприємство. Ця інспектура безкоштовно проводила обстеження застрахованих робітників-підлітків та визначала придатність чи непридатність до того чи іншого виду роботи. Таким чином зменшувався загальний рівень захворюваності на професійні хвороби, адже молодь вже не потрапляла на шкідливу роботу. Далі ними займалося Бюро з вибору професій.

Окремо треба виділити боротьбу з виробничим травматизмом. На жаль, несвоєчасне надання медичної допомоги при виробничих травмах призводило до зростання інвалідності, а це потребувало відповідного рівня ортопедичної допомоги. Націоналізований у 1920 році медико-механічний інститут не

задовольняв потреби харків'ян, а потім відмовляв і тим, хто був направлений туди НКОЗом. Через брак коштів заклади подібного типу не відкривалися, а два протезні заводи – Київський та Харківський – також не встигали виконувати замовлення, черги до них розтягувалися на декілька місяців [5, с. 153].

Зміни у роботі наступили з очоленням інституту (на той час вже Українського державного клінічного інституту ортопедії та травматології) Михайлом Івановичем Ситенком. Досвідчений хірург, талановитий організатор, новатор у науці та практиці, М.І. Ситенко та колектив інституту досягли значних результатів у наданні ортопедо-травматологічної допомоги, у профілактиці виробничого травматизму, уроджених каліцтв тощо. У 1932 році Інститут став базою для кафедри ортопедії та травматології Українського інституту удосконалення лікарів і Харківського протезного заводу [6, с. 21].

Проблемою виробничого травматизму займалися й у Всеукраїнському інституті патології та гігієни праці. Там, зокрема, проводилася широка санітарно-технічна пропаганда, що мала на меті запобігання професійним захворюванням і травматизму пропагандистськими методами на тих ділянках, де «людський» чинник був одним з вирішальних, а необізнаність з правилами безпеки, персональної гігієни та шкідливими факторами могла спричинити тяжкі травми і втрату здоров'я. Така пропаганда була конче необхідна в умовах масового трудового піднесення, виробничого ентузіазму перших п'ятирічок, розгортання соціалістичних змагань, стахановського та інших подібних рухів. Проте спочатку сантехпропаганду ототожнювали із санітарною просвітою і згадували про неї під час окремих кампаній. З ініціативи інституту патології та гігієни праці у 1933 році було розгорнуто новий напрям у царині санітарної культури – науково-дослідну роботу. Так на наукових засадах були сформульовані завдання для медсанцехів у галузі санітарної пропаганди. Робітників важкої промисловості навчали техніці безпеки при експлуатації устаткування, для них проводили семінари з методики вироблення гігієнічних навичок, розглядали мотиви й наслідки невиконання санітарних правил. При цьому яскравим ілюстративним матеріалом для впливу

на свідомість людей були показники виробничого травматизму, які наводилися на просвітніх бесідах. Свою роботу із впровадження санітарної культури Інститут базував на глибокому психологічному впливі, що сприяло дотриманню виробничниками правил техніки безпеки.

Таким чином слід зазначити, що 1920-ті роки дали імпульс для формування цілого напрямку у медичній науці – професійній гігієні. А установи по боротьбі з виробничим травматизмом та шкідливими хворобами стала візитною карткою Харкова – досі це провідні заклади у своїй галузі, які мають неоціненний досвід для медичної науки.

Джерела та література

1. Захаров Ф.Г. Очерк истории организации медицинского обслуживания промышленных рабочих России и СРСР (1860-1962 гг.): дисс. ... д-ра мед. наук. / Федор Григорьевич Захаров. – В 2-х ч. – Москва, 1964 – Ч.1. – 325 с.
2. Лифшиц Я.И. Марксо-ленинская теория народонаселения и политика здравоохранения / Я.И. Лифшиц // Врачебное дело. – 1934. – № 1. – С. 3
3. Львова Л.В. Первый в мире / Л.В. Львова // Провизор. – 2002. – № 7. – С. 22–27.
4. ЦДАВО України, м. Київ. Ф. 342 Народний Комісаріат охорони здоров'я УРСР. 1919 – 1933 рр. оп.2. Спр. 1930. Листування про організацію санітарного догляду за умовами життя робітників та відомості про забезпечення їх житлом. 1 вересня 1926 р. – 3 березня 1927 р. 177 арк.
5. Демочко Г.Л. Формування і розвиток української радянської системи охорони здоров'я у Харкові (1919–1934 рр.): дис...канд. іст. наук. / Демочко Ганна Леонідівна. – Х., 2011. – 350 с.
6. Корж Н.А. Исторический очерк об Институте патологии позвоночника и суставов имени профессора М.И. Ситенко АМН Украины / Н.А. Корж, Д.А. Яременко, В.Б. Таршис, Е.Г. Шевченко, И.В. Голубева. / Под ред. проф. Н.А. Коржа и проф. Д.А. Яременко. – Харьков: ИППС им. проф. М.И. Ситенко АМН Украины, 2007. – 214 с.